

Vlinders kijken **en herkennen**

Vlinders kijken en herkennen

In deze bijlage, die je kunt gebruiken voor de 'Buiten vlinders kijken' serie, schrijven we in het kort wat over de meest voorkomende dagvlinders en enkele dagactieve nachtvlinders. Het formaat van de vlinders is per groepje ongeveer in verhouding. Op de zoekkaart 'Vlinders kijken' staan de vlinders op werkelijke grootte afgebeeld.

Vlinders moeilijk?

Wanneer je buiten vlinders gaat kijken, wil je natuurlijk weten hoe de vlinder heet. Je hebt een blauw vlindertje gezien, pakt er een vlinderboek bij en komt er dan achter dat je uit wel 10 soorten kunt kiezen. Het herkennen en op naam brengen van vlinders is soms lastig maar meestal veel eenvoudiger dan het lijkt. In de praktijk blijkt namelijk dat je meestal maar uit een paar soorten hoeft te kiezen en met de onderstaande aandachtspunten kom je er dan meestal wel uit.

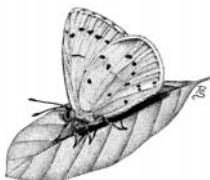
Beperkte keuze

Op de zoekkaart en de poster *Vlinders kijken* van De Vlinderstichting staan 23 algemene dagvlindersoorten bij elkaar. Op de website www.vlinderskijken.nl staan deze soorten kort beschreven. Wanneer je in de tuin of het openbaar groen een vlinder ziet, is het bijna altijd een vlinder van de zoekkaart. Ook in het buitengebied voldoet de zoekkaart meestal nog goed. Voor de overige soorten die op de Nederlandse lijst staan, is de kans dat je ze ziet erg klein. Wanneer je deze wilt zien, moet je heel gericht met mooi weer in de vliegtijd van de soort naar een plek gaan waar de soort voorkomt. Ook in natuurgebieden heb je kans andere dagvlinders te treffen. Zie daarvoor: 'Voor wie meer wil weten', pagina 9.

Om vlinders op naam te brengen moet je vooral ook kijken naar de plek waar je ze ziet, de tijd van het jaar dat je ze ziet vliegen en hun gedrag. Niet alle vlinders kun je gedurende de hele periode van maart tot oktober zien vliegen. Iedere soort heeft zijn eigen vliegtijd. Dat heeft alles te maken met de levenscyclus van die soort. In de periode dat je de vlinder niet ziet, is deze in zijn ei-, rups- of popstadium. En de duur van deze stadia is voor elke soort anders. Zo vliegt het oranjetipje alleen in het voorjaar. De vlinder zet eitjes af, die zich ontwikkelen tot rupsen en zich daarna verpoppen. De poppen blijven de rest van de periode wachten tot het weer voorjaar wordt. Bij de meeste andere soorten komt er hetzelfde jaar nog een vlinder uit de pop. Dit noemen we de tweede generatie. Op de zoekkaart 'Vlinders kijken!' kun je dit herkennen aan de twee balkjes bij een vlinder. De vliegtijden van alle algemeen voorkomende dagvlinders staan op de achterkant van de zoekkaart.

Beschrijvingen: nadruk op verschillen

In deze handleiding behandelen we per groep de onderlinge verschillen tussen de algemene vlinders. We hanteren de groepering op de zoekkaart. De kenmerken van de soorten zelf zijn voldoende beschikbaar op internet (www.vlinderskijken.nl of www.vlindernet.nl) of in vlindergidsen (zie pagina 9). De planten waarop deze vlinders hun eitjes afzetten en die dus gegeten worden door de rupsen van deze vlinders zijn te vinden in de bijlage 'Lijst waardplanten van de rupsen' op www.vlinderstichting.nl.

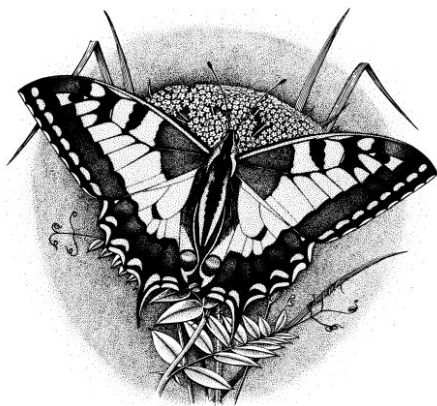
boomblauwtje

icarusblauwtje

kleine vuurvinder

koninginnenpage

Blauwtjes en vuurvlinders

In Nederland komen maar twee blauwtjes algemeen voor: het **boomblauwtje** en het **icarusblauwtje**. In sommige delen van het land op de hei kun je het heideblauwtje treffen en in de duinen en langs de rivieren kan het bruin blauwtje voorkomen. In de meeste gevallen is de keuze echter beperkt tot de eerste twee. Het zijn kleine vlindertjes, die je vaak vliegend ziet. Kenmerkend onderscheid in vlucht is dat het icarusblauwtje bijna altijd vlak boven de grond vliegt, meestal boven klaversoorten (waardplant en tevens belangrijke nectarleverancier), terwijl het boomblauwtje bijna altijd op 1,5 tot 5 meter boven de grond vliegt langs struiken en bomen. Wanneer ze zitten en je de onderzijde van de vleugels kunt zien, vallen de oranje vlekjes bij het icarusblauwtje op, terwijl het boomblauwtje zilvergrijze ondervleugels heeft met kleine zwarte stippen.

Probleem van het vrouwtje icarusblauwtje is dat dit niet blauw is maar bruin. Voor haar geldt echter ook dat zij boven klaverrijke grasvelden en bermen vliegt en vaak zijn er ook wel blauwe mannetjes in de buurt.

De **kleine vuurvinder** is de enige algemene vuurvinder in Nederland. Het is een vlindertje met een helder oranje-rode kleur. De kleine vuurvinder leeft vooral in korte vegetaties met veel bloemen. Het mannetje verdedigt zijn eigen leefgebied, dat noemen we een territorium. Meestal zit hij op een hoge plant op de uitkijk. Indringers jaagt hij direct weg en achtervolgt hij een stukje.

Witjes

De witjes zijn lastig, ook voor de wat meer geofefende vlinderkijkers. Vaak vliegen ze snel langs en dan lukt het niet om de moeilijk zichtbare verschillen te zien. Wanneer ze gaan zitten en je ze goed kunt bekijken is het wel te doen. Het gaat vooral om de drie algemene witjes: het groot koolwitje, het klein koolwitje en het klein geaderd witje. Op de zoekkaart staan in deze groep ook de koninginnenpage, de citroenvlinder en het oranjetipje getekend. De **koninginnenpage** behoort eigenlijk tot de grote pages en is bovendien niet algemeen in Nederland. Hij komt vooral voor in Zuid-Limburg, maar met de warme zomers van de laatste jaren heb je in het hele land kans deze prachtige vlinder te zien. Omdat hij goed kan vliegen en regelmatig zwerft, kan hij echter in het hele land opduiken. En als je zo'n mooie vlinder ziet, wil je natuurlijk weten welke het is. Daarom is deze vlinder toch op de zoekkaart opgenomen.

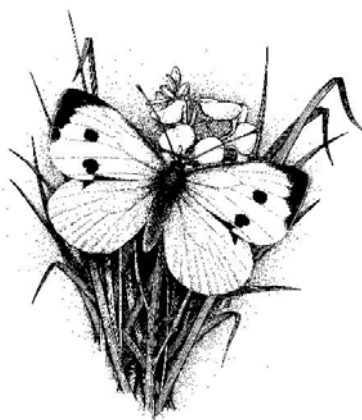
citroenvlinder

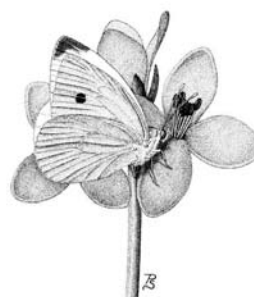
oranjetipje

klein geaderd witje

groot koolwitje

klein koolwitje

koevinkje

De **citroenvlinder** is een hele bekende en de mannetjes zijn gemakkelijk te herkennen aan de opvallend gele kleur. De vrouwtjes zijn echter veel bleker van kleur en worden daardoor nog wel eens verward met witjes. De vorm van de vleugel is meestal het beste kenmerk: deze is hoekiger dan bij de andere witjes, met een karakteristiek puntje. Daarbij komt de plek waar je de vlinder ziet: in het bos is de kans op een citroenvlinder groot; is ze zelfs eitjes aan het afzetten op boomblaadjes dan heb je zeker te maken met een vrouwtje van deze soort.

Het mannetje van het **oranjetipje** is gemakkelijk te herkennen aan de oranje vleugelpunten. Het vrouwtje heeft deze opvallende kleur niet en is dus gemakkelijk te verwarren met een witje. Wanneer ze gaat zitten en je de onderzijde van de vleugels kunt zien, valt de marmerachtige tekening direct op en daardoor is ze goed te onderscheiden van de grijze lijnen op de onderzijde van de vleugels van het klein geaderd witje. Wanneer ze vliegt is het wat lastiger. Gelukkig is er vaak ook wel een mannetje in de buurt en vliegt ze alleen van half april tot eind mei. De rest van het jaar hoeft je daar dus niet op te letten. Oranjetipjes kun je vooral vinden in vochtige graslanden met bosranden in de buurt. Soms vliegen ze ook in tuinen of parken in de stad en in de duinen.

De overige drie witjes zijn voor beginners alleen uit elkaar te houden wanneer ze gaan zitten. Dan kun je op de volgende kenmerken letten:

- Het **klein geaderd witje** heeft duidelijke grijze strepen op de onderzijde van de achtervleugel (grijze aders)
- Het **groot koolwitje** heeft zwarte vleugelpunten, deze lopen door langs de zijrand van de vleugel;
- Bij het **klein koolwitje** lopen deze zwarte vleugelpunten niet door maar zijn ze van onderen afgeplat.

Zandogen

De zandogen is een vrij grote groep vlinders waar een paar lastig te herkennen soorten tussen zitten. Met name het bruin zandoogje, het oranje zandoogje en het hooibeestje lijken veel op elkaar. Toch kom je er meestal wel uit.

Het **koevinkje** is een heel donker zandoogje. De rij kleine oogjes met een prachtig gouden randje maakt dat je de vlinder niet met een ander kunt verwarren. Je ziet ze vaak met meerdere bij elkaar, bijvoorbeeld drinkend van braambloemen. Het koevinkje kan aardig goed vliegen en ook als het bewolkt weer is, is het koevinkje nog actief. Hij zit ook vaak op plekken in de schaduw; iets wat andere vlinders niet zo snel zullen doen.

bont zandoogje

argusvlinder

hooibeestje

bruin zandoogje

oranje zandoogje

Het **bont zandoogje** is ook gemakkelijk te herkennen, maar met name aan zijn gedrag. Je ziet vaak het mannetje zitten op een zonnig plekje in een bos of boomrijke omgeving. Daar zit hij te wachten tot er een vrouwtje langs komt, om mee te paren. Andere mannetjes jaagt hij weg uit zijn 'territorium'. Af en toe vliegt hij even op, om telkens weer op het zelfde plekje neer te strijken. De tekening op zijn vleugels lijkt op de biotoop waar hij voorkomt: lichte vlekjes op een donkere achtergrond.

Ook de **argusvlinder** ziet er heel anders uit dan de andere zandogen, door de veel nadrukkelijker tekening op de vleugels. Als je hem even ziet lijkt hij door zijn zwart met oranje tekening zelfs wat op een landkaartje of gehakkelde aurelia. Door de oogjes (op zowel de bovenkant als de onderkant van de vleugels) weet je dat je met een zandoogje te maken hebt.

De argusvlinder leeft in graslanden en ruigte met open stukjes grond. Op die kale stukjes is het lekker warm voor de vlinder. Hij zit vaak met open vleugels te zonnen. Ook kun je hem wel tegenkomen in de berm langs de kant van de weg of op dijken.

Het **hooibeestje** lijkt wat betreft kleur en tekening veel op het bruin en oranje zandoogje. Het is echter wat lichter van kleur (licht oranje of bijna geel) en veel kleiner, ongeveer zo groot als een blauwtje. Klein is altijd een relatief begrip. Gelukkig is het bruin zandoogje een heel algemene vlinder, die je in de zomer veel vaker zult zien dan het hooibeestje; daardoor krijg je enig gevoel voor het formaat. Het hooibeestje vliegt wel eerder: in mei en juni al. Hij leeft in gebieden met droge graslanden en op de heide.

Het **bruin en het oranje zandoogje** zijn lastig. Gelukkig komt het oranje zandoogje alleen in Noord-Brabant, Zeeland en Drenthe algemeen voor, elders in het land heb je meestal te maken met een bruin zandoogje. Het verschil is verder:

- Het bruin zandoogje heeft meestal maar één wit stipje in het zwarte oogje op de bovenzijde van de voorvleugel;
- Het oranje zandoogje heeft altijd twee duidelijke witte stipjes in dat oogje;
- De bovenzijde van het oranje zandoogje is veel helderder oranje dan bij het bruin zandoogje; ook de achtervleugels van het oranje zandoogje zijn oranje.
- Het oranje zandoogje heeft opvallende kleine witte oogjes op de onderzijde van de vleugels
- Het oranje zandoogje is kleiner dan het bruin zandoogje, het zit precies tussen het hooibeestje en het bruin zandoogje in.

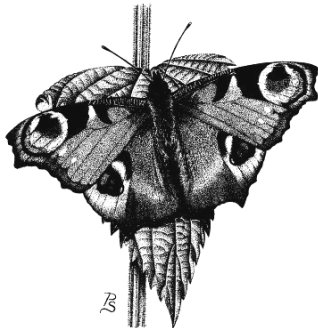
Niet als het koevinkje vliegt het bruin zandoogje ook nog bij bewolkt weer en zelfs nog als het regent. Hij leeft in allerlei ruige graslanden en ruigtevegetaties waar bloemen staan. Het oranje zandoogje zie je in ruigten en ruige graslanden in een omgeving met bos. Deze vlinder houdt heel erg van warmte.

Aurelia's

De aurelia's zijn de bekendste vlinders en zijn door de opvallende kleuren gemakkelijk te herkennen. Dit geldt overigens alleen als ze met hun vleugels open zitten: de onderzijde is moeilijk en het is eenvoudiger om alleen naar de bovenzijde te kijken. Gelukkig gaan deze soorten regelmatig met hun vleugels open zitten zonnen of drinken.

Met name de dagpauwoog en de atalanta kent haast iedereen wel. De **atalanta** is gemakkelijk te herkennen: een grote zwarte vlinder met twee oranjerode banen op zijn vleugels en bovenaan wat witte vlekken. De atalanta is een trekvlinder. Ieder voorjaar vliegt de atalanta van Zuid-Europa naar het noorden. Het is dus een goede vlieger.

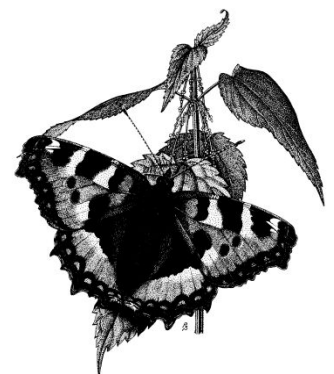
De **dagpauwoog** is een donkerrode vlinder met vier ogen op de vleugels. De **kleine vos** kun je herkennen aan zijn prachtige kleuren. Hij is grotendeels oranje en als je goed kijkt, zie je aan de rand van zijn vleugels allemaal blauwe vlekjes.

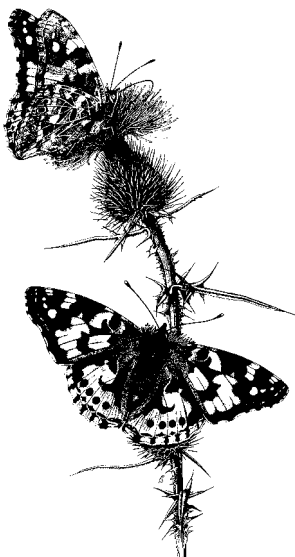
dagpauwoog

atalanta

kleine vos

distelvlinder

De **distelvlinder** is vooral oranje van kleur, de vleugelpunten zijn zwart met witte vlekken. Het is een trekvlinder: elk voorjaar vliegt de vlinder van Zuid-Europa of zelfs Noord-Afrika naar Nederland. Hij kan dus heel goed vliegen.

gehakkelde aurelia

landkaartje (voorjaarsvorm)

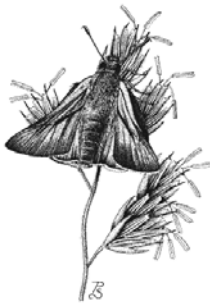
De **gehakkelde aurelia** doet zijn naam eer aan en is goed te herkennen aan zijn gekartelde vleugels. De onderkant van zijn achtervleugel is te herkennen aan de witte letter C. De gehakkelde aurelia is overal in het land te zien. De meeste kans heb je langs bosranden, langs brede bospaden en op open stukken in het bos. Soms kun je de vlinder ook zien in tuinen en parken op beschutte plekken.

Het **landkaartje** is een bijzondere vlinder, omdat hij er in het voorjaar heel anders uitziet dan in de zomer. Onder invloed van licht en warmte zijn de nakomelingen van de voorjaarsvlinders veel zwarter dan hun oranje/zwarte ouders. In deze bijlage hebben wij geen tekening van de zwarte vorm kunnen opnemen. De vlinders die in april en mei vliegen zijn oranje-bruin met zwarte vlekken en de vlinders die je in juli en augustus ziet, zijn zwart met een dikke witte en een dunne oranje band over de vleugels. Aan de onderkant van zijn vleugels staat een ingewikkeld patroon van gekleurde vlekken en strepen. Dit is net een landkaart.

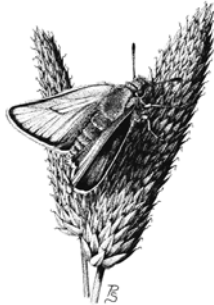
Het landkaartje leeft meestal in de buurt van bosranden, het liefst met inhammen. Maar je kunt deze vlinder ook in tuinen tegenkomen.

Dikkopjes

Dikkopjes zijn hele kleine vlinders, die je gemakkelijk verward met nachtvlinders. Door het knopje aan de voelspriet kun je zien dat het om een dagvlinder gaat. De dikkopjes kunnen heel snel vliegen. Ze hebben kleine vleugels, een groot lijf en een dikke kop. Eigenlijk zijn er drie soorten redelijk algemeen in Nederland, het **groot dikkopje**, het **zwartsprietdikkopje** en het **geelsprietdikkopje**. Het onderscheid tussen die laatste twee is vooral voor de liefhebbers: de onderzijde van de voelspriet is bij de eerste zwart en bij de laatste geel. Ga er maar aan staan... Gelukkig is het groot dikkopje wel van de andere twee te onderscheiden: hij heeft duidelijke lichtoranje vlekken op de boven- en onderzijde van de vleugels, de andere twee niet (op onderstaande tekening zijn de vlekken helaas niet zo duidelijk zichtbaar).

groot dikkopje

zwartsprietdikkopje

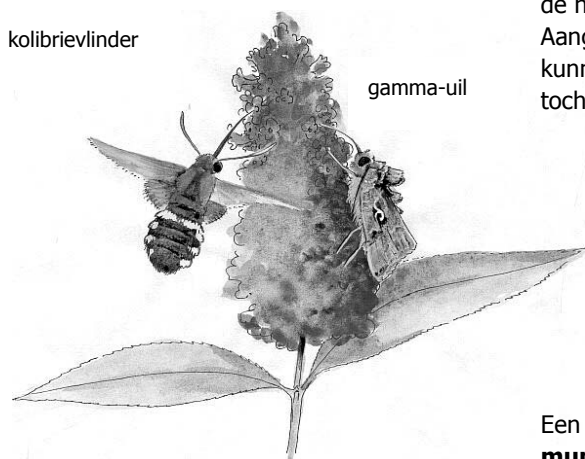

geelsprietdikkopje

Nachtvinders die je overdag kunt zien

Een probleem waar je buiten op moet zijn voorbereid is dat de vlinders die je ziet niet altijd dagvlinders zijn. Nachtvinders zijn van dagvlinders te onderscheiden doordat nachtvinders nooit een knopje aan het einde van de voelspriet hebben (dagvlinders altijd) en doordat nachtvinders hun vleugels wanneer zij rusten als een dakje over hun lijf vouwen. Dagvlinders klappen hun vleugels in rust boven hun lijf tegen elkaar. Zie voor meer informatie ook het lespakket 'Vlinderlessen in de klas' voor de hogere groepen.

Aangezien er meer dan 2000 soorten nachtvinders in ons land zijn, kunnen we deze niet allemaal behandelen. Enkele soorten willen we je toch niet onthouden.

De **gamma-uil** is goed te herkennen aan het duidelijke witte vlekje op zijn vleugel, in de vorm van de Griekse letter gamma (γ). De **kolibrievlinder** is niet algemeen, maar in warme zomers trekt hij soms met velen tegelijk vanuit het zuiden naar ons land. Zijn verschijning is erg opvallend; hij vliegt als een kolibrie van bloem tot bloem en drinkt al vliegend de nectar.

Een veel voorkomende nachtvlinder die overdag vliegt is het **muntvlindertje**, een heel klein beestje. Het heeft purperrode voorvleugels en opvallende donkergele stippen en bandjes op voor- en achtervleugels.

muntvlindertje

sint-jacobsvlinder

sint-jansvlinder

De **sint-jacobsvlinder**, met zijn opvallende zwart-rode tekening, komt algemeen voor op plaatsen waar de voedselplanten van de rups voorkomen (vooral jacobskruiskruid). De **sint-jansvlinder** lijkt op deze vlinder maar heeft 6 rode stippen op elke zwart/metaalgroene voorvleugel in plaats van een rode streep en 2 stippen, zoals de sint-jacobsvlinder. Beide vlindersoorten hebben rode ondervleugels. Er is ook een 5-stippige sint-jansvlinder, maar deze is veel zeldzamer.

lieveling

De **lieveling** is duidelijk herkenbaar aan de puntjes aan voor- en achtervleugel en de purperrode lijn op beide vleugels. Het is een nachtvlindertje dat niet overdag vliegt maar wel vaak rustend op boomstammen, muren of op blaadjes te vinden is.

Colofon

Samenstelling en tekst

De Vlinderstichting: Titia Wolterbeek, Vivian Siebering, José Kok

Met medewerking van

Liesbeth van Agt, Dick Groenendijk

Tekeningen

Paul Schoenmakers, Annemarie van Lierop, Philip Dirkzwager

Uitgave

De Vlinderstichting
Postbus 506
6700 AM Wageningen
tel.: 0317-467346
fax.: 0317-420296
Postbank 513.44.25
e-mail: info@vlinderstichting.nl
homepage: www.vlinderstichting.nl

Gesubsidieerd door

Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit

De inhoud, ideeën en illustraties in dit lespakket blijven eigendom van De Vlinderstichting.

September 2003

Voor wie meer wil weten

www.vlindernet.nl

www.vlinderstichting.nl

Zoekkaart en de poster *Vlinders kijken* van De Vlinderstichting

Tekeningen respectievelijk foto's van 23 algemene
dagvlindersoorten bij elkaar met de vliegtijden erbij.

Dagvlinders in beeld (KNNV Uitgeverij Utrecht)

Beschrijvingen en tekeningen van 28 dagvlindersoorten en de
meest zichtbare rupsen van deze soorten.

Veldgids Dagvlinders (KNNV Uitgeverij Utrecht)

Zeer heldere en overzichtelijke vlindergids met alle vlinders van
het Europese laagland (bijna 150 soorten).

Nieuwe vlindergids (Uitgeverij Tirion, Baarn)

Iets minder overzichtelijk maar wel heel volledig is deze
vlindergids met 450 soorten dagvlinders. Voor wie bijvoorbeeld
ook in de bergen vlinders op naam wil brengen.

Nachtvlinders in beeld (KNNV Uitgeverij Utrecht)

Beschrijvingen en tekeningen van 30 nachtvlindersoorten en de
meest zichtbare rupsen van deze soorten.

Dagactieve nachtvlinders

Dun gidsje met duidelijke kleurenfoto's en beschrijvingen van de
176 meest voorkomende dagactieve nachtvlinders.

Field Guide to the moths of Great Britain and Ireland (British Wildlife
Publishing)

Engelstalige veldgids met 880 soorten motten en 80 rupsen van
deze motten.

The colour identification guide to caterpillars of the British Isles (Penguin
Group)

Engelstalige gids met foto's van meer dan 850 verschillende
soorten rupsen.